

Саша С. Марковић^[1]

Универзитет у Новом Саду,
Педагошки факултет
Сомбор (Србија)

УДК 316.75:323.14(=163.42)(497.13+497.15)"1941/1945"

323.1(=163.4)(497.5)"1941/1945"

Оригинални научни рад

Примљен: 08.08.2022.

Прихваћен: 23.08.2022.

doi: 10.5937/napredak3-39547

Идеолошка саможивост и терет жртава. Осврт на случај НДХ

Сажетак: У раду намеравамо да представимо упоришне тачке усташке идеологије која је била темељ Независне Државе Хрватске. Ова марионетска творевина, настала на развалинама југословенске монархије, промовисала је националистичку острашћеност. Њена намера је била да створи чисту етничку државу на простору где то геополитички није било могуће без егзодуса и егзекуције становника других националности. Приврженост атнисемитизму, овој држави био је подстицај за националну нетрпељивост према Србима и она је увелико превазилазила задати образац нацистичког Холокауста. Стварана је култура сећања која је прошлост представила као вишевековну борбу против ропства којем су Срби највише доприносили. Кулминација је била југословенска тамница. Млади нараштаји су васпитавани и образовани да представљају национално чистунство и да одано служе Поглавнику. Култ личности је био круна једне острашћене идеологије која је, у својој одсудној намери да се оствари, упркос отпору стварности, користила сва расположива средства. Рат и неконтролисана мржња били су повољне околности за коначно решење хрватског питања које је, у усташкој идеологији, било немогуће без одсудног решења српског фактора. Последица тога су биле небројене жртве.

Кључне речи: идеологија, мржња, усташе, Срби, жртва

Национално чистунство и прилагођена тумачења

Одлуком да се спроведе „Директива број 25“, нацистичка Немачка, предвођена фирером Адолфом Хитлером, намеравала је да одлучно и енергично, у што краћем временском периоду казни пучистичко руководство Краљевине

Југославије и српски народ^[2] због одбијања да приступи Тројном пакту, и то упркос уверавањима у супротно владе Душана Симовића. Ова одлука није настала на брзоплетости нацистичке срџбе према Србима, иако је њома била руковођена. Идеја о уништењу Југославије као версајске и великосрпске творевине била је окосница новог светског поретка на југоистоку

[1] milnik.markovic@gmail.com

[2] „Немачка војска Хрватима, муслиманима и Македонцима не долази као непријатељ. Жели их сачувати од српских шовиниста“ (в. Николић, 2009, стр. 12.).

Европе. С тим у вези, агенти немачких служби радили су годинама уназад на унутрашњој дестабилизацији југословенске монархије (Marković & Vučković, 2021).

Један од најзначајнијих сегмената који је доприносио развоју кризе, упркос намерама југословенске владе Цветковић–Мачек и Споразуму који је потписан, била је ескалација националистичке нетрпељивости код Хрвата. Њу су поспешивали милитантни одреди Хрватске сељачке странке, као и све изразитија активност усташког покрета. Њихове недвосмислене „живе симпатије“ биле су упућене борби нацистичке Немачке за „Нову Европу“.

Нови поредак, у интерпретацији усташа, значио је пад постојећег поретка и „тамнице Југославије“, као и отпор статусу „плена и колоније Срба“ (Novak, 1986, str. 531) јер „усташтво ствара новог човјека у новом поретку“ (Bzik, 1944, str. 21). С надом да ће „нови поредак“ убрзо наступити и на геополитичким просторима југоисточне Европе, очекивао се напад Немачке на Краљевину Југославију. Он је уследио 6. априла 1941. године и одвијао се у појединачним беспризорним примерима херојства, са једне стране, и изненађујућом брзином пропадања и расула одбрамбеног, људског и војног потенцијала југословенске војске, с друге стране.

Охрабрени уверењем да се победа „тоталитарних држава Немачке и Италије“ (Novak, 1986, str. 531) не доводи у питање, усташе, на развалинама још постојеће државе, промовишу своју творевину. Становиште Анте Павелића да ће „Хрватска бити усташка држава“ (Bzik, 1942, str. 42) отпочело је са реализацијом. Увод у остварење ове политике био је „отпор србијанској

непријатељској сили... која држи у срамном ропству хрватски народ и хрватску домовину“ (Bzik, 1942, str. 72). Слом и распарчавање Краљевине Југославије, у интерпретацији новостворене националистичке идеологије, био је пораз „жидовско-демократског и версајског света“ (Bzik, 1942, str. 30), чији су експоненти на Балкану били Срби и њихова национално-асимилаторска амбиција.

Независну Државу Хрватску, односно „Axis creation“ (Trifković, 2020, str. 209) прогласио је Еуген Кватерник у одсуству поглавника Анте Павелића, уз подршку Немаца и без учешћа и уз сумњичавост италијанског вође Бенита Мусолинија, који је чврсто веровао да је Павелић његов „једини пиун на Балкану“ (Matković, 2002, str. 64). По доласку у Загреб, Анте Павелић је положио заклетву у којој је, између осталог, напоменуо да ће се у свом раду придржавати „усташких начела“ (Novak, 1986, str. 548).

Сврстана у 17 тачака, ова начела, у памфлетној форми са наглашеном националистичком реториком и кроз демагошку садржину, промовишу „да Хрватски народ има своје врховничко (суверенитет) право по коме једини има владати у својој држави“ (Pavelić, 1941, str. 8). Осим тога у „Независној држави Хрватској не смије одлучивати нитко тко није по кољенима и по крви члан хрватског народа“ (Pavelić, 1941, str. 9). Била је ово својеврсна „смена парадигми“ (Mitrović, 2001), односно одбацивање јединствене југословенске државе и истицање потребе за националном државом која је, својим границама и тумачењима, постала националистичка претензија и наметљива хомогенизација. Ова потреба је јасно ставила до знања да држава и

нација представљају јединство, иако то историјски процеси у потпуности и код свих нација и држава не потврђују. Инсистирање на тој вези нације и државе, како пише Ернест Гелнер, ствара национализам који их „судбински окреће једну другој“ и где су „један без другог непотпуни, а то је трагедија“ (Gellner, 1998, str. 26).

Стварање национално хомогене државе био је програмски интерес Независне Државе Хрватске. Овај „поглед на свет“ свакако није „недужан“ и истиче ирационални моменат у формирању националне идеје који настаје кроз снажну борбу са „дијалектичком методом“, односно методом критичког приступа реалним историјским процесима, без самообмана и самозаваравања у стварању уобразиља о сопственој величини. Интелектуалци који популаришу овај приступ тумачењу друштвених појава и развоја националне идеје и државе „срзавају разум и ум, некритички се диве интуицији... стварају митове“ (Lukács, 1966, str. 14). У тој митолошкој катарзи националне идеје највише пажње било је посвећено идеолошком развоју младих. Кроз милитаристичку обуку и дисциплину привржености покрету стварала се атмосфера патриотског набоја са намером да, уколико је потребно, не устукне пред потребом жртвовања.

Идеологија национализма представљена је као вера чија догма упозорава на обнову паганизма и ритуалности те оличава хрватски идентитет. „Национализам у својој бити није тек љубав према земљи и народу – него је у првом реду вјера. Свака религија има нешто недовитљиво и непротумачиво умом, има оно што се узима као готова и непорецива истина – или боље узима се као стварност; била та стварност истинита

или измишљена, али је стварност која делује на умове и душе... Национализам је вјера јер вјерује ... у своје посланство, то значи у своју посебну, богодану и вишу вриједност“ (Karamarko, 1941, str. 14).

Емотивни однос националисте према територији и спремност да се за њу жртвује била је порука усташке идеологије и у том контексту представљала је део искључивих начела „Нове Европе“ у нацистичкој режији... „Земља и крв је она силна снага која је покретала и покреће народе и појединце у борби за њихова права. Земља и крв је онај извор снаге, који је и нас преко тисућу година одржао на овоме тлу и коначно довео до остварења властите државе“ (Oršanić, 1941, str. 3). Символ „крви и тла“ постао је потпуна идеологија тек са отелотворењем и симболизмом националног вође, односно Поглавника. Њему је био посвећен развој култа личности и безгрешних и узорних поступака који су требали да мотивишу револуционарни идеализам младих уз истовремено инсистирање на њиховој безрезервној лојалности. „Усташка младеж мора свој смисао живота и рада и стварања пребацити у свијет вјечних идеала – јер само они стварају борце који вечно живе... Поглавникова младеж мора скупа са њиме стварати Хрватску онакву какову Он хоће. А Поглавникова Хрватска није подручје личних иживљавања и богаћења и материјалички пијаних људи – већ Хрватска где су светиње вечне вредноте: правда, истина, поштење, ред, рад и закон“ (*Ustaška mladež*, 9. 11. 1941, str. 2).

Био је то пут продубљивања геополитичке неизвесности коју је јачала искључивост режима инсистирајући и истрајавајући на јасним етнич-

ким и хомогеним територијама које се поклапају са државним границама. Оне су се у свом „убилачком *reductio ad absurdum* национализму“ (Hobsbawm, 1993, str. 147),^[3] како истиче Хобсбом, или „национализму судњег дана“ (Екмечић, 2008, str. 392), како га описује Екмечић, ослањале на „масовно протеривање или истребљење мањина“ (Hobsbawm, 1993, str. 147).

Промоција националистичке острашћености и чистокрвности суочила је новоформирану државу са демографским стањем у којем трећину становника, односно близу два милиона становника, представљају Срби. Срби су представљани као реметилачки фактор развоја идеологије Независне Државе Хрватске. Решење овог проблема постало је једно од најважнијих интереса државног симулакрума који се развијао. С тим у вези било је потребно стигматизовати историјску улогу Срба као противника у развоју хрватске државне и националне самосталности. „Наводна српска превласт“ (Hobsbawm, 1993, str. 149) постала је доктринарна опсесија којом се руководила државна политика НДХ. Тумачење прошлости развијало се у правцу изразите србофобије. Срби су постали архетип непријатеља и фокално место еруптивне националне нетрпељивости. Ограђивање од Срба ишло је до размера негирања сопственог расног порекла. „Вредно је споменути једну чињеницу која показује да су иза престанка источнотоске државе остале живе успомене тог народа код њихових непосредних насљедника Хрвата“ (Дугаčki, 1942, str. 25).

Југословенска држава била је симбол хрватског насилног потчињавања, а краљ Александар Карађорђевић најодговорнија личност за национални суноврат. „Србијанско је насиље било постигло свој врхунац у крвавој диктатури што ју је био увео српски краљ, а којом је хтио, не само заувјек силом упокорити хрватски народ, него избрисати са лица земље његово име и сваки траг његове опстојности“ (Bzik, 1942, str. 69). Стварање заједничке југословенске државе одвијало се, у контексту овог тумачења, на супрот тежњама политичке и хрватске националне елите. Из тог разлога је пажња процеси-ма супротстављања интеграцији из 1918. године била наметљиво наглашена.

Њена медијска заступљеност нарочито је видљива кроз подсећање и ламент над догађајима од 5. децембра 1918. године, када је на улицама Загреба пружен оружани отпор уједињењу. „Повиест 5. просинца 1918. године знаде сваки Хрват ... тог дана је изашло неколико постројба хрватске војске у Загребу на Јелачићев трг да изведу преврат против удруживања са Србима и Словенцима у заједничку државу“ (*Ustaša*, 5. 12. 1943, str. 1). Пораз који је тада доживљен представљао је почетак насилне владавине и окупације која је ускратила право хрватском народу на самоопредељење и државу. „У просиначким данима 1918. године Хрватска је тражила живот. Хрватска је тражила будућност. Хрватска је тражила слободу, она ју је тражила у жртви и у револуционарном походу, она ју је тражила у крви“ (*Ustaša*, 7. 12. 1941, str. 5). Искључива одго-

[3] Хобсбом истиче да су се усташе самопрогласиле већим нацистима од СС-а (в. Hobsbawm, 2002, str. 105).

ворност за ове драматичне процесе приписана је „некултурном српском народу“ (*Ustaša*, 6. 12. 1942, str. 8) и „нежељеној заједници тобожњег југословенства“ (*Ustaša*, 6. 12. 1942, str. 8) коју је освајачки и лицемерно он наметнуо. Осим тога у Усташким погледима из 1944. године читамо да је највећи непријатељ Хрвата „пучистичко српство и великосрпство“ ... које „је годинама и годинама у нашим крајевима одгајало, на све могуће начине своје јаничаре, наоружавало их и одредило им да у часу када дође хрватска држава морају узети скривено оружје у руке и на све могуће начине онемогућити изградњу хрватске државе“ (Bzik, 1944, str. 66).

Био је то сугестиван и сведен поглед на вођења који је у блиској прошлости негирао сву комплексност појава свестан да свој „врли нови свет“ управо гради на одбацивању „непријатних историјских чињеница“ (Huxley, 1977, str. 12). Стварање самосталне државе одвијало се кроз мукотрпну борбу и херојство античких размера, а против непријатеља који је остао идентичан. „У почетку ове борбе коју је започео хрватски народ одмах по оснутку НДХ ни један Хрват није био у сумњи и недоумици размишљајући против кога се бори. Знали смо, осећали смо да борба која је започела између хрватског народа с једне стране и партизана, четника-комуниста са друге стране, није била ништа друго него борба хрватства са великосрпством које је суставно кроз године припремало планове

за уништење хрватског народа“ (*Ustaša*, 7. 3. 1943, str. 1).

Заслепљеност строго одређеним непријатељем, који је виђен као српски народ, стално се и изнова истицала. За њом се трагало и у развоју „историјског памћења“. „Хрватски народ је добио своје државно крстно име прије тисућу година. То му је име било признато у међународном свиету без прекида све до 1918. године, а од 1918. године покушали су га Србијанци прекрстити по свом источном светосавском обреду надјенувши му име Југословена“ (*Ustaša*, 1. 4. 1945, str. 2). Српска узурпација слободе Хрвата био је континуитет историјског развоја овог народа. „Срби су нам већ три стотине година највећа сметња на врату. С њима, тако намноженима и такви-ма какви јесу, никад среће у нашој хрватској држави... Морамо их трећину побити, трећина ће побјећи, а трећина ће се покатоличити и постат ће Хрват!“ (Goldstein, 2012, str. 113).^[4] У овом процесу насилног духовног однарођавања постојао је својеврстан ривалитет са намерама појединих локалних хоџа, нарочито у области Поткозарја, да Срби „приме ислам“ (Arbutina; Bogunović-Ljubičić; Radaković, 2022, str. 7).

Надовезујући се на овај наратив, у складу са актуелним геополитичким прегруписавањем, развијана је слика о новим-старим савезништвима на Балкану. „Вихор сеобе доводи нас Хрвате као и Бугаре на Балкан. Ми смо запосјели западни руб Балкана, а Бугари источни. ...Бијасмо

[4] Како Славко Голдштајн наводи, ово су речи Владе Сингера, усташког часника који се одрекао свог јеврејског идентитета и у многим је злочинима, као што су убиства у Глини 1941. године, ради доказивања своје правоверности, предњачио. Ипак, то му није било довољно за стицање поверења јер је идеологија Холокауста нетрпељива према Јеврејима колико год они били предани и лојални. Затворен је у Јасеновцу и, неколико месеци касније, убијен.

сусједи преко двјесто година од 803. до 1018. године... Балкан представљају та два братска народа и пријатељска народа и по своме положају и по својој снази... Срби се утиснуше током повијести између нас као клин, бацајући појудно око на наше националне територије.... У новијој повјести Бугари и Хрвати увек наступају раме уз раме. Имају заједничког непријатеља у Србима и онима из Лондона и Париза“ (*Ustaška mladež*, 16. 11. 1941, str. 1–2).

У складу са потрагом за „новим човеком“ новог европског и светског поретка, на челу са нацистичком Немачком, било је потребно оптужити Србе и за најгрубља културна и идентитетска својатања. „Као што све велике људе својатају многи народи за себе, тако их Бугарима желе отети Грци и Срби. Ми добро знамо да Срби својатају и драгог Бога за себе говорећи: 'Бог је Србин'. Зато ћемо им витешки препустити и даљне вруће прижељкивање за Св. Кирилом и Методијем“ (*Ustaška mladež*, 16. 11. 1941, str. 11). О реалној ситуацији у којој се одвијао процес насилне бугаризације није се писало јер је он био близак и упоредив са процесом насилне кроатизације и покатоличавања. Културни и идентитетски геноцид, као и насилно покрштавање приписани су жртви и на тај начин је уобразиља, кроз обрнути процес супротстављен стварности, добијала сатисфакцију.

Она је нарастала упоредо са силином злочина који је према истом том непријатељу заиста спровођен. Тако је накарадна свест националистичке шизофреније излазила на крај са крвавим пиром који је чинила. Била је то „болест која замрачује спознају и блокира свијест“ (Goldstein, 2012, str. 112). И као таква она је била доктрина

која је, у одређеним сведочанствима, постала „фетишизам државе“.

Представа да су жртве заправо целати прихватала се као мотив за претрајавање убиства и припрему за нове подухвате. „Дух разарања и уништавања, безгранична и пакленска мржња према хрватском народу и хрватској држави“ био је циничан изговор за идентичан осећај који је негован према Србима. Док је приписивање злочина у којем „одметници људе кољу, пеку на ражњу, живима копају очи, ломе кости, у горућу ватру бацају људе, жене и дјецу, деру са њих кожу, живима ваде срце, мажу смолом и пале, одрезују удове, нос, уши, људе напола живе бацају у јаме и затрпавају, девојке оскврњују на очи родитеља, дјецу однашају мајкама из наручја и натачу на нож, људе поткивају као коње, убијају појединачно и у скупинама“ (*Ustaša*, 22. 8. 1943, str. 6), заправо детаљно истицање сопствених нељудских подухвата уз незајажљиву потребу да буду приписани управо онима над којима су почињени.

У том контексту је и очување недопустиве претенциозности сопствених мегаломанских националних и државних интереса било видљиво кроз приписивање таквих тежњи онима који су процес велике и чисте националне државе угрожавали једино својим историјским присуством, приморани да се бране. „Српски шовинисти, ваља незадовољни својим уским подручјем настоје прећи своје границе и проширити се...“ Та „Велика Србија бит ће етнички чиста ... ставили су циљ своје борбе очистити Санџак од муслиманског живља, а Босну и Херцеговину од муслиманског и католичког живља ... они тај муслимански и католички живаљ мисле пресе-

лити под земљу, да онда ту земљу они населе“ (*Ustaša*, 4. 8. 1943, str. 6). Ова медијска пажња и притворна слика која је из ње проишталла била је део пројекта о разложној потреби постојања самосталне и етнички чисте државе НДХ.

Иако ју је стварност, како је време пролазило, све мање подржавала, а пораз се неминувано приближавао, нарастала је њена потреба за неговањем медијских самообмана. Врхунац ове фикције постало је суочавање са најбешчаснијим и најбеспимеренијим подухватом који се одвијао у вишенаменском концентрационом логору Јасеновац. Марта 1945. године, када се државна грађевина искључивости и пароксизма распадала, настаје чланак о овом логору. Писан је кроз форму репортажног записа новинара који је, својим текстом, намеравао да покаже наизглед уобичајени дан и положај затвореника. Свакако да се иза овог писања крије потреба оповргавања оптужби за почињене злочине, али се она, доследно идеолошком наративу безгрешне националистичке идеологије, не признаје, већ се истиче њен васпитно-образовни карактер кроз саркастичне опаске о ништа мање необичној свакодневици која је приметна и ван логора. „Кад се пише и говори о Јасеновцу, тада се јавља са свих страна знатижеља, изведљивост... Међутим, ствари су тако једноставне и обичне. Народна и државна заједница морале су се на неки начин заштити од оних несавјесних, неваљалих, или макар само заведених појединаца, који не мисле и не знају поштовати ту заједницу“ (*Ustaša*, 4–11. 3. 1945, str. 4).

Већ на почетку овог текста релативизује се улога усташа у његовом раду, а рељеф који је у народу остао упамћен по злочинима истих наводи

се у контексту злочина непријатеља. „На улазу у логор и на појединим мјестима с појединим скупинама наилазимо и на усташе стражаре. То је овде једина њихова дужност. Ништа друго. Око логора велик зид од опеке и бодљикава жица... Негде у магли на сјеверу назиремо обресе Папука, а на супротној страни Козаре. Два појма која су значила партизански биес, власт и силу – а ето овде између њих мјесто где их се покушава учинити људима...“ (*Ustaša*, 4–11. 3. 1945, str. 4).

Истиче се моралност и дисциплина које импонују и којима су сви подређени. „Неизбежна и праведна строгост. За све. Укључивши и чуваре... Заточеника на улазу у логор преузимају такођер заточеници, логораша, кажњеници. Овдје наима цела управа логора лежи у рукама самих заточеника... На приедлог заточеника надзорника дие ле се казне или награде. Казне: пребацивање на тежи посао, забрана писања, примања пакета... Међутим овде постоји једна зачуђујућа чињеница. Многи су изразили жељу да се више не враћају својим пријашњим пословима“ (*Ustaša*, 4–11. 3. 1945, str. 4).

Порука да су многи остали да живе „као слободни људи! Плаћени редовно као и сви радници њихове струке“ била је врхунац мимикрије и идеолошког цинизма. Она је, у брижљиво негованом наративу невиности достојна пролегомена за врхунац лажног исказа који говори о положају деце у логору. „Питање деце овде је решено. Малиши липо одјевени, пуних образа крај својих учитеља – заточеника уче сваки дан по неки занат. ...Прије подне су малишани на послу, а по подне у школи и на војној дужности. Истовремено се приправљају на живот као радници, развијају као борци, изграђују и одгајају

поштени Хрвати, Усташе!... Видио сам да имају настамбе далеко боље од већине избјеглица на свим странама хрватске... Ципеле сам видио и опет далеко боље од многих на слободи...“ (*Ustaša*, 4–11. 3. 1945, str. 15). Припаднике ове заједнице, која је више него задовољна својим положајем, надзире „један усташки часник – православац. Брат му је погинуо негде у борбама. Усташе су већ од 1941“ (*Ustaša*, 4–11. 3. 1945, str. 15). Непуна два месеца након овог текста уследио је очајнички пробој логораша из Јасеновца.

У ускршњем броју часописа, објављеном 1945, непосредно пред пораз који су малобројни у покрету желели да признају, није се одустајало од правоверности сопственог циља и великодушности који је он показивао према другим народима, укључујући и Србе. „Године 1941. пуштено нам је на вољу одабирати границу према Истоку. Ни педља више нисмо узели. Паче и мање него је наше! Исте године било нам је могуће насрнути усташким легијама на Србију и харати по њој. Пустили смо непријатеља и жалили смо његову лудост“ (*Ustaša*, 1. 4. 1945, str. 1). Није било довољно војно поразили ову државну творевину – „државу сулудих“ (Miletić, 1988, str. 7).

Било је потребно разобличити њену накардану идеологију и сазнањима о њеном стварном деловању информисати становништво које јој је било подређено. Истраживања су се наметала и као морална и као научна обавеза. Њихов размах зависио је од кредибилитета нове државе и спремности да се суочи са реалношћу, без обзира на сопствене идеолошке потребе и, с тим у вези, државне интересе. Уследила су избегавања јер је приоритет било ново заједништво које је

требало да ћути и у заборав однесе неизговорена сећања. Иако је писани траг био затиран, скроман и разбацан, у новој држави се наставило са немаром и неодговорним односом према њему (Milošević, 2021). Потискивања ипак нису могла да онемогуће речитост почињених злочина. Трагало се за начином да „мртви живима отворе очи“ (Vujošević, 1989, str. 400).

Реалност страдалништва

Насупрот идеолошкој уобразиљи о правдољубивости НДХ, стварност је сведочила, а историографија записала да је Јасеновац био највећи логор у Европи којим нису управљали нацисти, већ пароксизмом и србофобијом опседнути усташки покрет који је искористио повољне околности, формирао државу и своју острашћеност марионетски подредио силама Осовине.

Катастрофални жртвени биланс, на територији НДХ која је била „посућа стратиштива“ (Екмећић, 2008, str. 462), а који је до данашњег дана остао контроверзан и недоречен, предмет је бројних оспоравања и покушаја свођења броја страдалих на прихватљив ниво. Он, у савременом тренутку треба да сведочи у корист нове, опет притворне идеологије наводног суочавања са болним тренуцима у блиској прошлости сународника и покајања за почињена непочинства. Она се формира на основу прилагођавања доминирајућем тумачењу да савремено јавно мњење Европе негује потребу популаризовања и прихватања одговорности и критичког осврта према сопственим предрасудама.

Промовисан став је заправо фарса која не говори о модерном друштву и демократ-

ској зрелости, већ у озбиљнијој мери сведочи о суштинском ревизионизму који почињене злочине заташкава инсистирањем на сведочанству о злочинима и реваншизму Срба који је наводно спровођен над недужним цивилима крајем прошлог века. Градацијом наратива, тако „осведочени“ злочини српског народа рефлектују се на прошлост и ствара се једно врло неугодно предубеђење о континуитету потребе Срба за етнички чистом државом и за расељавањем неподобних и неасимилованих припадника других народа.

Тиме се враћамо у вртлог национализма из периода Другог светског рата, на основу којег данас идеологија усташтва о стигматизацији Срба добија на актуелности и веродостојности за њене нове присталице. Овај ревизионизам подупире и одређени део европске историографије (Zundhausen, 2009). Ово тумачење промовише став о претенциозним Србима који, у својој опсесији о стварању националне државе, прибегавају системском процесу етничког чишћења. На тај начин оно даје за право релативизацији несумњивих жртава које су Срби поднели, и то кроз процес оспоравања бројности јер бројност сведочи о мегаломанији и претеривању једног народа, реметилачки наклоњеног према стабилној геополитици Балкана.

У таквој атмосфери неповерења и подозривости отворена је „Пандорина кутија поређења злочина и броја жртава“ (Lajbenšperger, 2019, str. 124). Она је била условљена политичким приликама и, упркос раду бројних комисија, промотери сазнања о броју страдалих најчешће су били актуелни политички актери. Њихова манипулација, у зависности од идеолошке по-

требе очувања или преузимања власти, била је спремна на омаловажавање страдалих у Јасеновцу. Оно је заступало тезу о 1.000 умрлих – не убијених (Geiger, 2020, str. 534) или тезу да је у Јасеновцу страдало „највише Хрвата“ (Kaleb, 1971, str. 15).

Ипак, сачувана сведочанства поражавајуће звуче и за овакву врсту патолошког пароксизма и србофобије. Сведочења о убиствима и почињеним зверствима сублимирана су кроз нестварну мирноћу речи Вукашина из Клепаца код Чапљине: „Ради ти дјете свој посао!“ Оне су изазвале тренутни бес у крвнику Жилу Фрковићу који те ноћи није победио јер је колега приклао 1.350 логораша, истих оних који, на основу представљеног чланка, не желе да оду из логора и хумане социјализације коју он обезбеђује. Фрковић је имао ноћне море и сведочио о себи као о „последњој цркотини“ (Miletić, 1988, str. 94), којег прогања Вукашин, али су га избезумљеност и грч мржње нагонили на даље злочине.

Сугестивно свођење броја страдалих имало је потребу да дискредитује и утврђене демографске губитке (Lajbenšperger, 2019, str. 101) од близу два милиона становника после Другог светског рата. Док је српско инсистирање на преко 700.000 убијених у логору Јасеновац окарактерисано као опскурна и измишљена прича која је за Србе представљала „друштвени закон“ (Tomasevich, 2010, str. 813) који се не доводи у питање. Тиме се тумачење о српском погледу на број жртава омаловажавало као догма која подстиче самообману и развија патологију самосажаљења. Из ње проистиче неконтролисани нагон осветољубивости који је српски народ, наводно, ставио под режим

одговоран за ратни сукоб на простору југо-словенске државе последње деценије прошлог века.

Недоречени односи у вези са страдалима постали су снажан замајац националистичког

антагонизма. С тим у вези тешко да је прихватљив став да је „Јасеновац најдубља рана српске и регионалне историје“ (Marković, 2021, str. 5). Српске јесте, постојећег регионалног тумачења прошлости ипак није.

References / Литература

- Arbutina, B., Bogunović-Ljubičić M., Radaković, B. (2022). *Kozara 1942, Selected Testimonies and Documents*. Beograd: Muzej žrtava genocida. Available at: <https://www.2.muzejgenocida.rs/images/Kozara%20za%20sajt.pdf> [In Serbian]
- Bzik. M. (1942). *Ustasha Victory*. Zagreb: Naklada glavnog ustaškog stana [In Croatian]
- Bzik, M. (1944). *Ustasha Views*. Zagreb: Naklada i izdanje Ustaške tiskare u Zagrebu. [In Croatian]
- Bulgaria and Croatia. (16 November 1941). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta* (16). [In Croatian]
- Croatian Guard*. (19 October 1941). [In Croatian]
- Croatian Plebiscite. (1 April 1945). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (13). [In Croatian]
- Destructive and bloodthirsty outlaw spirit. (22 August 1943). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (34). [In Croatian]
- Dugački, Z. (1942). *Geography of Croatia, General Part*. Zagreb: Izdanje Matice hrvatske. [In Croatian]
- Ekmečić, M. (2008). *Long Movement between Slaughter and Plowing, History of Serbs in the New Century 1492-1992*. Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian]
- Fifth of December 1918 (5 December 1943). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (43). [In Croatian]
- First Years of the Serbian Rule in Croatia. (6 December 1942). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (49). [In Croatian]
- Geiger, V. (2020). The question of the number of victims in the Jasenovac camp in Croatian and Serbian historiography, journalism and public after the breakup of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia – facts, controversies and manipulations. *Časopis za suvremenu povjest*, LII(2), 517-587. doi: <https://doi.org/10.22586/csp.v52i2.11253> [In Croatian]
- Gellner, E. (1998). *Nations and Nationalisms*. Zagreb: Politička kultura. [In Croatian]
- Goals of the Defeated Enemy. (4 August 1943). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (31). [In Croatian]
- Goldstein, S. (2012). *1941: the Year that Keeps Returning*. Beograd: Službeni glasnik; Synopsis [In Serbian]
- Hobsbawm, E. (1993). *Nations and Nationalism: Programme, Myth, Reality*. Zagreb: Novi Liber. [In Croatian]
- Hobsbawm, E. (2002). *The Age of Extremes*. Beograd: Dereta. [In Serbian]
- Huxley, A. (1977). *Brave New World*. Beograd: Kentaur. [In Serbian]
- I Was in Jasenovac. (4-11 March 1945). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (9-10). [In Croatian]

- Kaleb, V. (19 November 1971). I Am Speaking about Tolerance. *Hrvatski tjednik, novine za kulturna i društvena pitanja*, br. 31 [In Croatian]
- Karamarko, M. (1941). The Cult of Rakovica. *Plava revija, mjesečnik ustaške mladeži*, II (1). [In Croatian]
- Lajbenšperger, N. (2019). *Victims of the Second World War in the Politics of the Yugoslav State 1945–1980* (doctoral dissertation). Filozofski fakultet: Beograd
- Lukács, G. (1966). *The Destruction of Reason, the Road of Irrationalism, from Schelling to Hitler*. Beograd: Kultura. [In Serbian]
- Marković, P. (2021). (Un)counted Victims of Jasenovac. In: D. Nikodijević, *Jasenovac between the Number and the Victim, a Contribution to the Study of the Number of Victims in the Jasenovac Concentration Camp System*. Beograd: Muzej žrtava genocida. [In Serbian]
- Marković, S., Vučković, Ž. (2021). The Breakthrough of National-socialism – Germans in the Kingdom of Yugoslavia in 1941. *Sociološki pregled*, (3), 1165–1182. doi: 10.5937/socpreg55-32323 [In Serbian]
- Matković, H. (2002). *History of the Independent State of Croatia*. Zagreb: Naklada Pavičić. [In Croatian]
- Miletić, A. (1988). *Ustasha Death Factory, 1041–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar. [In Serbian]
- Milošević, T. (2021). Genocide of the Independent State of Croatia over the Serbian People in the Studies of the Military-Historical Institute. In: B. Dimitrijević, D. Tasić, D. Denda (eds) *The Second World War 75 Years Later*, Volume II (341–359) Beograd: INIS [In Serbian]
- Mitrović, A. (2001). *Clio before Temptations and Debates with Clio*. Beograd: Čigoja. [In Serbian]
- Nikolić, S. (2009). *Allies and the Resistance Movements in Yugoslavia (1941–1945)*. Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian]
- Novak, V. (1086). *Magnum Crimen, Half a Century of Clericalism in Croatia*. Beograd: Nova knjiga. [In Serbian]
- Oršanić, I. (1941). Our Task. *Plava revija, mjesečnik ustaške mladeži*, II(1). [In Croatian]
- Pavelić, A. (1941). *Ustasha*. Zagreb: Ured za promociju glavnog ustaškog stana. [In Croatian]
- Resurrection and Peace. (1 April 1945). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (13). [In Croatian]
- Revolutionary Campaign on 5 December 1918, Bloody Protest against “Unification”. (1.12.1943). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (1). [In Croatian]
- Saint Cyril and Saint Methodius. (1941, November 16). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta*. (16). [In Croatian]
- Tomasevich, J. (2010). *War and Revolution in Yugoslavia 1941–1945. Okupacija i kolaboracija*. Zagreb: EPH Liber [In Croatian]
- Trifković, S. (2020). Ustasha crimes, Serbian victims, numbers and politics: Toward a rational debate, *Istorija 20. veka*, XXXVIII (1), 203–222. doi: 10.29362/ist20veka.2020.1.tri.203-222 [In Serbian]
- Ustasha Youth and Idealism (9 November 1941). *Ustaška mladež, omladinski prilog Ustaše*, (15) [In Croatian]
- Vujošević, J. (1989). Suffering of Yugoslavs in the Second World War. *Vojnoistorijski glasnik*, XL (3), 393-401 [In Serbian]
- We Knew You (7 March 1943). *Ustaša, vesnik hrvatskog oslobodilačkog pokreta* (9). [In Croatian]
- Zundhausen, H. (2009). *History of Serbia from the 19th to the 20th Century*. Beograd: Klio. [In Serbian]

Saša S. Marković

University of Novi Sad

Faculty of Pedagogy

Sombor (Serbia)

Ideological Self-obsession and the Burden of Victims. Review of the ISC case

Summary

114 | In this paper, we intend to present the anchor points of the Ustasha ideology that used to be the foundation of the Independent State of Croatia. This puppet creation, made on the ruins of the Yugoslav monarchy, promoted nationalist fury. Its intention was to create an ethnically clean state in the territory where, in geopolitical terms, it was impossible without an exodus and execution of the population with other nationalities. Commitment to anti-Semitism was used by this state as an impetus for national intolerance towards Serbs and it largely exceeded the intended pattern of the Nazi Holocaust. The remembrance culture was created presenting the past as a decades-long struggle, the cause of which was mostly attributed to Serbs. The culmination was the Yugoslav dungeon. Young generations were brought up and educated to represent national purity and to serve the Supreme Leader loyally. The personality cult was the crown of such furious ideology that, in its decisive intention to reach its realization, despite the resistance of the reality, used all available means. The war and uncontrollable hatred were favourable circumstances for the final solution to the Croatian question that, in the Ustasha ideology, was impossible without the thorough solution to the Serbian factor. The consequences of this were innumerable victims.

Keywords: ideology, hatred, Ustasha, Serbs, victim